

SPIS TREŚCI

Zamiast wstępu	9
POLAK WE WŁOSZECH	13
Michał Janocha – <i>Polonica artistica vaticana</i> – stan i perspektywy badań	15
Marek Daniel Kowalski – Po łaski duchowe i korzyści doczesne. Polacy w Rzymie i w Kurii papieskiej w XV wieku	33
Monika Saczyńska – W poszukiwaniu wybawienia. Sprawy polskie w Penitencjarii Apostolskiej w latach 1471–1492.....	47
Małgorzata Wrześniak – Anonimowy polski peregrynant z końca XVI wieku o sztuce Florencji	71
Hanna Osiecka-Samsonowicz – Rzymskie wizyty polskich królewiczów.....	87
Norbert Mojżyn – Poglądy M. K. Sarbiewskiego na architekturę i sztukę.....	103
Małgorzata Ewa Kowalczyk – „Na papierze z Etny”. Wizerunek Sycylii w listach z podróży Michała Jana Borchy	121
Agnieszka Bender – Rzymskie tapiserie projektowane przez Tadeusza Kuntze.....	131
Edyta Chlebowska – <i>Cyprianus Norwid, Polonus natus civis Romanus</i> . Rzym wczesnochrześcijański w myśli i twórczości Norwida.....	141
Piotr Chlebowski – Norwida <i>Zarysy z Rzymu</i> . Komentarz do tekstu	155
Łukasz Niewczas – Pokusa i epifania. Obraz Włoch w <i>Italiam! Italiam!</i> Lucjana Siemieńskiego i Cypriana Norwida	175
Anna Rudzka – Góral we Włoszech, czyli o sukcesie polskiego medalierstwa w Arezzo	191
Małgorzata Peroń – Sztuka włoska w twórczości Jarosława Iwaszkiewicza	197
WŁOCH W POLSCE.....	219
Katarzyna Bogacka – Średniowieczne i renesansowe insygnia włoskie biskupów polskich.....	221
Bożena Noworyta-Kuklińska – Giovanni Bernardino Bonifacio Markiz Orii (1517–1597) i Bibliotheca Senatus Gedanensis	233
Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska – Giacomo Raffaelli (1753–1836) doradca króla Stanisława Augusta.....	249
Janina Dzik – Związki osiemnastowiecznego malarstwa ziem ruskich Rzeczypospolitej ze sztuką włoską.....	257
Roman Marcinkowski – Włoskie prolegomena uniwersyteckiej hebraistyki w Polsce	281
Andrzej K. Olszewski – Wystawa współczesnej sztuki włoskiej w 1935 roku w Warszawie w świetle ówczesnej krytyki.....	301
Słowo o autorach	311
Bibliografia	317
Album ilustracji	345

ZAMIAST WSTĘPU

„Jedź, jedź prosto do Rzymu!
I w kilka dni wszystko przygotowano. Upakowano ogromny kufer dębowy,
który dotąd wiernie mi służy. Przypomina mi macochę podającą regetr
włożonych rzeczy i ojca, który mnie uczył otwierania sztucznego zamku,
do dziś dnia niezsutego”¹.

(Wojciech K. Stattler w pamiętniku z lat 1818–1822)

Kontakty między Polską a Italią trwające nieprzerwanie niemal od początków Księstwa Państwa Polskiego są od dawna przedmiotem zainteresowania badaczy, nie tylko historyków, historyków sztuki czy kultury, ale także literaturoznawców. Trzeba wspomnieć niektórych, jak Henryk Barycz, Marina Bersagno-Begey, Mieczysław Brahmer, Marian Chachaj, Luigi Cini, Hanna Dziechcińska, Marzena Królikowska-Dziubecka, Mieczysław Hartleb, Emmanuele Kanceff, Stanisław Kot, Małgorzata Ewa Kowalczyk, Piotr Kowalski, Ryszard Lewański, Andrzej Litwornia, Maciej Loret, Antoni Mączak, Gaetano Platania, Olga Płaszczowska, Roman Pollak, Danuta Quirini-Popławska, Jan Ptaśnik, Bogdan Rok, Alojzy Sajkowski, Wojciech Tygielski, Tadeusz Ulewicz, Jan Woś, Jacek Woźniakowski, Dorota Żołądź-Strzelczyk, których opracowania ukazują ogromny wpływ włoskich wojaży na formację kulturalną przybyszów znad Wisły.

Lista autorów różnych publikacji dotyczących wpływów włoskiej kultury na kształt polskich dzieł sztuki, włoskich artystów przebywających w Rzeczypospolitej czy w końcu polskiego kolekcjonerstwa i muzealnictwa, które kształtowało się pod wpływem włoskich wzorców, zajęłaby z pewnością osobny tom. Jan Białostocki, Tadeusz Chrzanowski, Mariusz Karpowicz, Jerzy Kowalczyk, Stanisław Lorentz, Tomasz Mikocki, Karolina Lanckorońska, Stanisław Pasierb, Stanisław Mossakowski, Stanisław Tomkiewicz... można wymieniać niemal w nieskończoność. Należy stwierdzić, że obecność Włochów w Polsce i ich działań

---

¹ *Pamiętnik Wojciecha Stattlera*, wyd. M. Szukiewicz, Kraków 1917, s. 39.

jest nierozzerwalną częścią polskiej kultury. Bez Włochów w Polsce i bez Polaków we włoskiej peregrynacji czy to dyplomatycznej, edukacyjnej lub turystycznej kultura i sztuka polska miałyby kształt zupełnie inny, kształt, którego nawet nie jesteśmy w stanie dzisiaj sobie wyobrazić. Ów obszar badawczy, jakim są związki Polski i Włoch – bez przesady można powiedzieć – jest tak ogromny, że nieustannie dostarcza i wciąż będzie dostarczał pracy wielu pokoleniom naukowców, którzy powodowani zamiłowaniem do włoskich wzorców, często zafascynowani „krajem gdzie cytryna dojrzewa” będą niestrudzenie poszukiwać w archiwach coraz to nowych świadectw tego polsko-włoskiego powinowactwa, dokumentując pokrewieństwo duchowe obu narodów. Utrwaliło się, bowiem w Polsce przekonanie, że do Italii pojechać trzeba, do tej skarbnicy sztuki i kultury najwyższej, gdzie ludzie jacyś weselsi niż w domu. Wspominał o tym autor *Charakteru Włochów* w „Magazynie Warszawskim” z 1785 roku. Pisał, że Włoch „otoczony ledwie nie najpiękniejszymi w Europie kobietami (jakie są Włoszki osobliwe dla oka, które lubi okazałą piękność) znajduje zawsze jaki cel, do którego dusza jego może zmierzać ze słodką wariacją”². Podobnie chwaliła też włoską, naturalną radość życia Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska podróżująca po Italii w ostatniej ćwierci wieku XVIII. W swoim diariuszu notowała krótko: „Włoscy panowie w każdym miejscu, Rzymu nawet nie wyłączając, żyją pięknie”³.

Polak we Włoszech – Włoch w Polsce jest drugim, po publikacji *Iter italicum* interdyscyplinarnym zbiorem powstałym wspólnym wysiłkiem autorów badających dzisiaj włosko-polskie związki. Zbiorem gromadzącym opracowania historyków, historyków sztuki i literaturoznawców, który – należy wyrazić nadzieję – w znacznym stopniu pogłębi wiedzę dotyczącą relacji Włoch i Polski, otwierając pole innym badaczom. Znalazły się w nim podzielone na dwa zespoły tematyczne – *Polak we Włoszech* i *Włoch w Polsce* – materiały zupełnie nowe, powstałe w oparciu o źródła archiwalne, niewspominane dotąd w literaturze przedmiotu. Tom jak i pierwszą część *Polak we Włoszech* otwiera tekst ks. bpa Michała Janochy dotyczący poloników artystycznych w zbiorach watykańskich. Dwa opracowania archiwalnych świadectw polskich spraw w Kurii papieskiej w XV stuleciu to artykuły Marka Daniela Kowalskiego i Moniki Saczyńskiej. Osobną grupę stanowią teksty podejmujące tematykę włoskich podróży Polaków. Opracowanie Małgorzaty Wrześniak dotyczy anonimowego diariusza z podróży do Włoch, tak zwanego Anonima kórnickiego i jego wrażeń z pobytu we Florencji. Hanna Osiecka-Samsonowicz przedstawia nowe badania archiwalne dotyczące rzymskich wojaży polskich Wazów. Norbert Mojżyn opisuje wpływ rzymskiego pobytu Macieja Kazimierza Sarbiewskiego na jego poglądy dotyczące

² Cyt. za: M.E. Kowalczyk, *Obraz Włoch w XVIII wieku*, Toruń 2005, s. 243.

³ Tamże, s. 253.

sztuki. Małgorzata Ewa Kowalczyk opisuje wrażenia z Sycylii XVIII-wiecznego podróżnika Michała Jana Borchy, a Małgorzata Peroń omawia sposób widzenia włoskiej sztuki przez Jarosława Iwaszkiewicza. W tomie zamieszczono również trzy teksty traktujące o rzymskich wpływach na twórczość Cypriana Narwida (artykuły Edyty i Piotra Chlebowskich oraz Łukasza Niewczasa). Agnieszka Bender i Anna Rudzka natomiast odnoszą się do działalności Polaków w Italii. Wynikiem ich badań są teksty dotyczące nieznanych rzymskich projektów tapiserii autorstwa Tadeusza Kuntze Konicza i polskiego medalierstwa w Arezzo.

W części drugiej znalazły się artykuły związane z działalnością Włochów w Polsce obejmującą różne dziedziny życia kulturalnego i naukowego. Tekst otwierający autorstwa Katarzyny Bogackiej dotyczy włoskiej proveniencji insygniów biskupów polskich. Bożena Noworyta-Kuklińska prezentuje mało znaną postać Giovanniego Bernerdina Bonifazia Markiza Orii, twórcy Biblioteki Gdańskiego Senatu. Roman Marcinkowski przedstawia udział Włochów w tworzeniu polskiej hebraistyki uniwersyteckiej. Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska przybliży zupełnie nieznane polskie wątki biografii włoskiego mozaikarza – Giacomu Raffellego. Janina Dzik ukazuje wpływy włoskiej sztuki na XVIII-wieczne malarstwo lwowskie. Całość zamyka tekst Andrzeja K. Olszewskiego prezentujący sposób odbioru włoskiej sztuki na wystawie w Warszawie w roku 1935.

Polak we Włoszech – Włoch w Polsce. Sztuka i Historia pozostając zbiorem opracowań naukowych, jest podróżą prowadzącą ku nieznanym dotąd faktom, nowym ustaleniom, mało znanym postaciom lub nieodkrytym dotąd wydarzeniom z życia osobistości ważnych dla polskiej kultury. Chcemy mieć też nadzieję, że niniejsza publikacja będzie dobrym towarzyszem owej podróży dla wszystkich wojażujących do Italii i przybywających z ziemi włoskiej do Polski, towarzyszem przypominającym o wielowiekowej tradycji dwóch dróg italskiej i polskiej, które wielokrotnie się krzyżowały.

Dziękując Jego Magnificencji ks. prof. dr. hab. Stanisławowi Dziekońskiemu, Rektorowi UKSW w Warszawie, i Panu dr. hab. Tadeuszowi Kamińskiemu, Dziekanowi Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie za okazane wsparcie, bez którego prezentowana publikacja nie miałaby szansy ukazać się drukiem, dziękując wszystkim Autorom za owocną współpracę i cenny wkład w prezentowany tom, niech nam będzie wolno zaprosić raz jeszcze do podróży w przeszłość polsko-włoską. Posłużmy się słowami Władysława Reymonta kończącymi jego notatki *Z ziemi polskiej i włoskiej*:

„Niebo szarzeje i rozbiela się po krańcach, nad górami i pokrywa srebrną rosą gwiazd. Wesole śpiewki jeszcze lecą i drgają na wodzie, płyną z falami, wzdymającymi się jakby westchnienia, jeszcze ostatnie słabe echa miasta brzmią cicho, coraz ciszej, jeszcze chwilami jakiś natężony krzyk przedrze się przez przestrzenie, zabrzmi

ostro i rozsypuje się w pył dźwięków – i zwolna, razem z nocą, rozlewa się w przestrzeniach cisza przeogromna, a wszystkie barwy i kontury się stapiają i tworzą jeden wielki ocean głębokiego granatu. Płyniemy dalej, jeszcze dalej... [...]. Wracamy do brzegu z tym śpiewem, co kołysze i zatapia dusze tonami o lśnieniu pereł, owiewa wonią kwiatów pomarańczowych, szepce o szczęściu i miłości, przenika rozmarzeniem nocy wiosennej. A później na balkonie hotelu, mając pod stopami miasto, uci- chle we śnie, opłynięte pyłem światła [...] otoczony ciszą coraz głębszą i niewypowiedzianie kojącą – prześniłem noc – najpiękniejszą w mojem życiu”⁴.

Małgorzata Wrześniak i Agnieszka Bender

---

⁴ W.St. Reymont, *Z ziemi polskiej i włoskiej wrażenia i notatki*, Warszawa-Kraków-Lublin-Łódź-Paryż-Poznań-Wilno-Zakopane 1925, s. 274–275.